

ELŐZETES JELENTÉS BÜKKÁBRÁNY-BÁNYA, VII. LELOHELY PATTINTOTT KŐESZKÖZ ANYAGÁRÓL

Faragó Norbert*–K. Tutkovics Eszter**–Kalli András**

*ELTE Régészettudományi Intézet, Budapest–**Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Absztrakt: Bükkábrány-Bánya, VII. lelőhely 2006-ban került azonosításra egy terepbejárás során, amely a Mátrai Erőmű Zrt. bükkábrányi lignitbányájának bővítéséhez kapcsolódott. Maga a lelőhely 2 km-re, DK-re található Bükkábránytól, egy ÉK–DNy-i irányú, alacsony vonulaton, amely a Csincse-patakra merőlegesen húzódik. Az ásatás két szakaszban történt, 2011 júniusától decemberéig, majd 2012 júniusában. A feltárás során nemcsak egy neolitikus települést figyeltünk meg, hanem egy császárkori, szarmata településrészlet is napvilágra került. A neolitikumra keltezett jelenségek – gödörkomplexumok, hosszanti gödrök, cölöplyukak, sírok – szabályos, sorba rendezett egységeket alkottak, amely tudatos térrendezést valószínűsít. A kerámialeletek mind technológiájukban, mind formavilágukban, mind díszítésükben az alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájának legkorábbi fázisához, a Szatmár-csoporthoz köthetők.

Előzetes közlésünkben a pattintott köleletekről adunk rövid összefoglalást. Az eredmények alapján az együttes szóródása egyenlőtlen, az északi települési sorban három-négy sűrűsödést lehet megfigyelni, míg a déli részen a leletek sokkal gyérebben fordultak elő. A 2350 darabból álló együttes nyersanyagkészlete szoros kapcsolatokra utal a Tokaji-hegységgel, de kisebb részben a Bükk hegységből is származnak kőzetek. A pattintott kövek több mint 50%-a obszidiánból készült, amelynek túlnyomó többsége a Kárpáti 1 típusba tartozik. A többi lelet nagyrészt limnoszilicit, mely főleg a Tokaji-hegységből ismert változatokhoz tartozik. Néhány darab a paleolitikumból jól ismert kvarcporfirhoz (metariolithoz) köthető. Kiemelendő még a megmunkálatlan, kovásodott fa töredékek nagy száma. Az együttesben rengeteg magkő, debitázstermék fordul elő, amely a helyben történt, kiterjedt eszközkészítést támasztja alá. Az eszközkészlet nagyrészt retusált oldalélű pengékből és retusált szilánkokból áll (kb. 80%), a vakarók, csonkított pengék és trapézok száma kevesebb. Két különleges leletet kell kiemelni: egy bifaciálisan kialakított nyílhegyet, amely neolitikus kontextusban szokatlan, illetve egy fúró töredékét, amelynek nyersanyaga kérdéses, valószínűleg megkövesedett fa. Összefoglalva, Bükkábrány-Bánya, VII. lelőhely pattintott kőeszköz együttese jól illeszkedik a régió egykorú települései, például Mezőkövesd-Mocsolyás és Füzesabony-Gubakút által felvázolt képbe.

Kulcsszavak: középső neolitikum, AVK I/Szatmár-csoport, pattintott kőeszközök, Bükkábrány

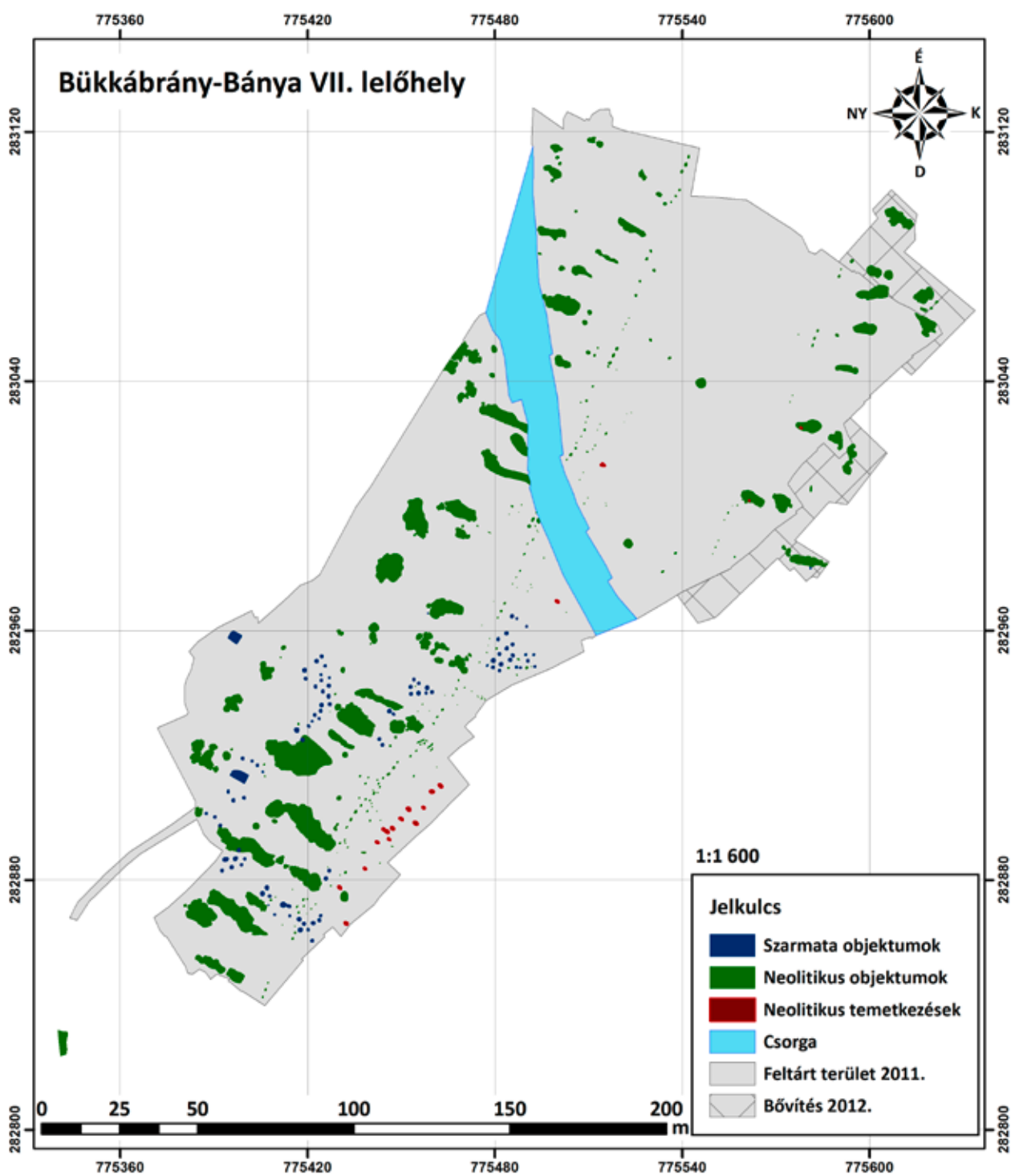
A Mátrai Erőmű Zrt. bükkábrányi lignitbányájának területén bányabővítéshez kapcsolódva terepbejárásokat végeztek a Herman Ottó Múzeum régészei 2006-ban. E munkák alkalmával azonosították a VII. lelőhelyet Bükkábrány Vasúti-dűlő nevű határrészén. A lelőhely a községtől DK-re, mintegy 2 km-re helyezkedik el (1. kép) egy, a környezetéből kissé kimagasodó, ÉK–DNy-i irányú, alacsony vonulaton, amely merőleges a tőle néhány száz méterre lévő Csincse-patak folyására. A feltárások 2011 júniusától decemberéig, valamint 2012 júniusában zajlottak. Bükkábrány-Bánya, VII. lelőhelyen közel 3 hektáron egy középső neolitikum időszakához tartozó (AVK I) és egy római császárkori, szarmata településrészletet figyeltünk meg (2. kép).

A lelőhely AVK I korú részének különlegessége, hogy nagy, összefüggő területen szabályos szerkezettel jelent meg a DNy–ÉK-i irányban lineárisan húzódó település. A tudatos térrendezést bizonyítja, hogy a különböző

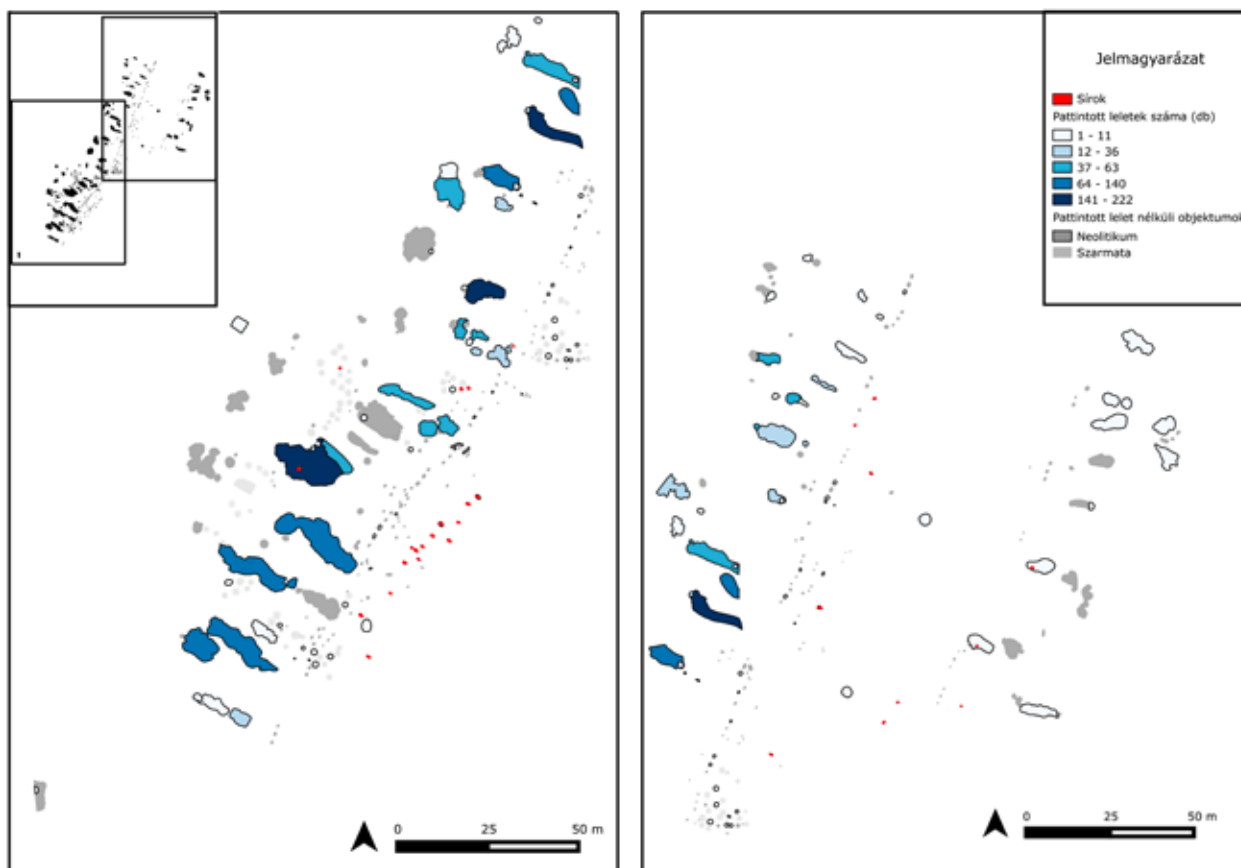


1. kép. Bükkábrány elhelyezkedése
Fig. 1. The location of Bükkábrány

objektumtípusok – gödörkomplexum, hosszanti gödör, cölöphelyek és temetkezések – alkotta egységek mindig szigorú rendben ismétlődnek. A feltárás során megfi-



2. kép. A feltárt terület összesítő térképe
 Fig. 2. Plan of the excavated area



3. kép. A pattintott kőek térbeli megoszlása Bükkábrány-Bánya, VII. lelőhelyen

Fig. 3. Spatial distribution of chipped stones at Bükkábrány-Bánya VII

gyeltük a település tengelyét is, amelynek két oldalán tükrözve jelentkeztek a települési egységek. E tengely részben objektummentes sáv, amelyben csupán két kút található (KALLI–K. TUTKOVICS *in press*).

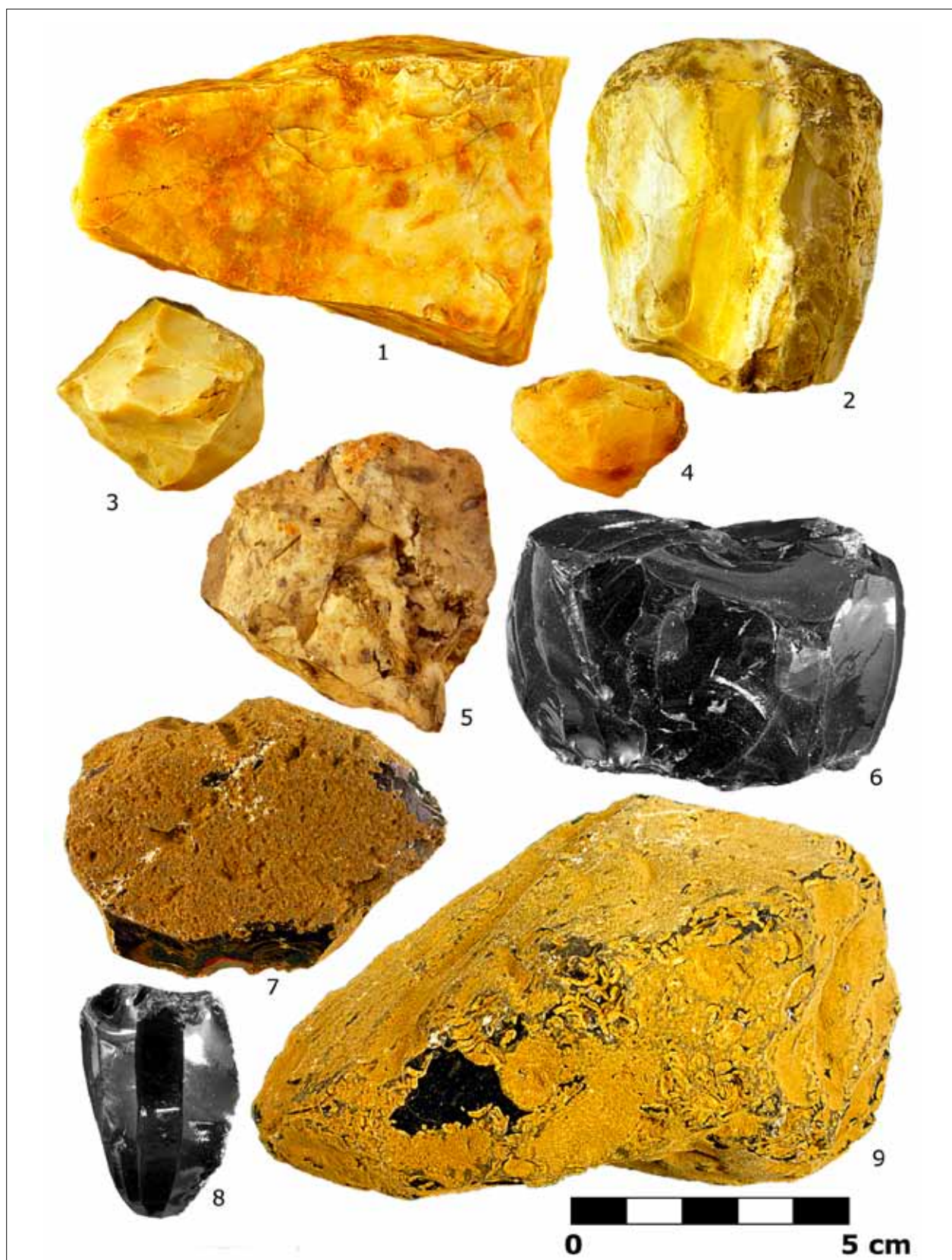
A feltárt kerámiaanyag az AVK korai időszakába, a Szatmár-csoportba sorolható mind készítési technikája, mind formakincse és díszítése tekintetében.¹ A kerámiaanyag mellett jelentős a neolitikus településrészlet kőanyaga, mennyisége és változatossága okán.

Bükkábrány-Bánya, VII. lelőhelyen a 2011-es évből 2350 kő lelet elsődleges vizsgálata történt meg. A leletanyag nagy mennyisége miatt itt csak előzetes közlésre van lehetőség, a részletes elemzés egy későbbi cikk tárgyát képezi majd. A térbeli eloszlás alapján a kőeszköz készítés viszonylag egyenletesen van jelen a lelőhelyen, körvonalazódik azonban néhány sűrűsödés (3. kép). A 4., 121. és 325. objektumokhoz kiemelkedő leletszám kapcsolódik. Ezek 40–60 méterre találha-

tók egymástól, elhelyezkedésük alapján ugyanannak az északi épületsornak a struktúrájába illeszkednek bele. Közöttük kiegyenlített leletszámú objektumok helyezkednek el, 40–140 darab pattintott kővel. A település északi részén, valamint a déli házsornál nem figyelhető meg hasonló leletsűrűsödés. Ráadásul a lelőhely egész területén előfordulnak olyan nagyobb méretű objektumok, amelyekben egyetlen darab követ sem találtak. A későbbi korszakra, a római császárkorra keltezett gödrök is tartalmaztak pattintott kő leleteket, összesen 27 darabot, ami az összes leletszám mellett elhanyagolható mennyiségnek számít.

A pattintott kőek nyersanyag megoszlását az I. táblázat mutatja. A településre elsődlegesen a Tokaji-hegység területéről származó kovás kőzetek jellemzőek, de fontos beszerzési forrásként szolgált a Bükk hegység is. Az előbbi területről a legnagyobb számban Kárpáti 1 típusú obszidián került felhasználásra. A szakirodalom tanúsága szerint ez jóval áttetszőbb, jobb minőségű változat a Kárpáti 2 típushoz képest (T. BIRÓ 1998, 33; 2008, 18–19). Viszonylag nagyméretű, kérges gumó formájában is megjelenik a lelőhelyen (4. kép 7, 9), ami kiterjedt pattintott kőeszköz előállítás tevékenységet

¹ A bükkábrányi kerámiaanyag párhuzamaihoz: KALICZ–MAKKAY 1977, 22–23; ORAVECZ 1997, 93–111; NAGY 1998, 73–86; KOVÁCS 2007, 19–38; KALICZ–KOÓS 2014, 27–55.



4. kép. 1–9. Nyersanyagdarabok és magkövek. 1., 7.: 83. objektum; 2.: 215. objektum; 3.: 279. objektum; 4–5.: 4. objektum; 6.: 134. objektum; 8.: 425. objektum; 9.: 121. objektum.

Fig. 4. 1–9. Raw material pieces and cores. 1., 7.: feature 83; 2.: feature 215; 3.: feature 279; 4–5.: feature 4; 6.: feature 134; 8.: feature 425; 9.: feature 121

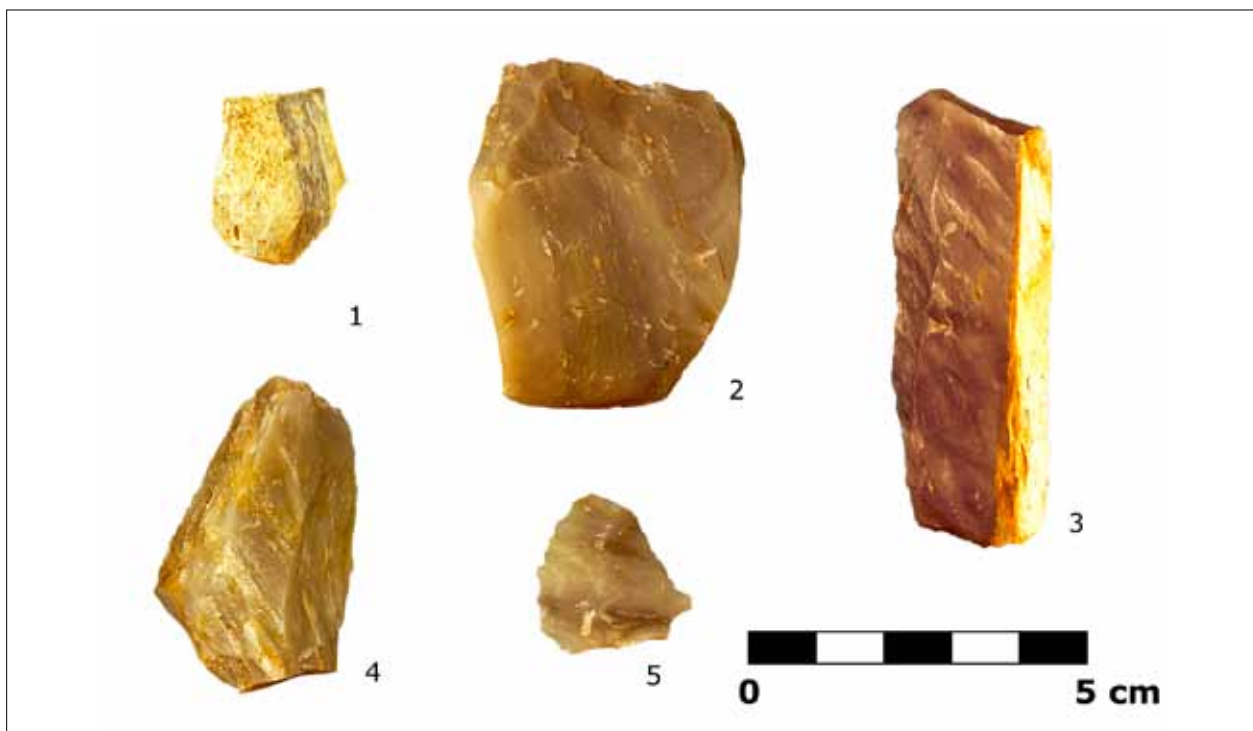
I. táblázat. A pattintott kövek nyersanyag megoszlása
Table I. Raw material distribution of chipped stones

	Nyersanyag darab / kavics	Magkő	Debitázs termék	Retusált eszköz	Csiszolt balta / előforma	Összesen
Andezit	3	-	4	-	9	16
Bükki szarukő	3	-	6	-	-	9
Felnémet-Mátraháza opál	-	-	1	-	-	1
Egyéb	13	-	-	-	-	13
Homokkő	10	-	1	-	-	11
Jáspis	11	-	1	-	-	12
Kovásodott fa	132	-	-	-	-	132
Kovásodott mészkő	4	1	1	-	-	6
Kvarcit	26	-	2	-	-	28
Kvarcporfír	2	1	7	-	-	10
Limnoszilicit	22	40	503	175	1	741
Mészkő	36	-	2	-	-	38
Obszidián	4	17	746	475	-	1242
Opálosodott kova		-	11	-	-	11
Pala	22	-	21	-	20	63
Radiolarit		-	1	-	-	1
Riolit	13	-	2	-	1	16
Összesen	301	59	1309	650	31	2350

valószínűsít. Érdekes adalék, hogy a neolitikum későbbi fázisaiban az obszidián sokkal kisebb kavicsok formájában kerül a településekre, s ennek megfelelően az abból készített eszközök is kisebb méretűek (T. BIRÓ 1998, 34; FARAGÓ *in press*). A lelőhelyen a legnagyobb csoportot a limnoszilicitek különböző típusai jelentik, melyek lehetnek barnás, áttetsző, világosbarna-fehér, vagy éppen sárgásbarna változatok (4. kép 1–5). Származási helyük megállapítása problémás, nagyon sok esetben még a mikroszkópos/műszeres vizsgálatok sem vezetnek pontos eredményre (T. BIRÓ 1998, 34; 2008, 19; SZEKSZÁRDI et al. 2010). Ugyanakkor egyértelmű, hogy a Tokaji-hegységben található források és változatok (Korlát, Arka, Mád) mellett a miskolci Avasról ismert típus is megtalálható a leletanyagban. Az előbbiektől jól elkülöníthető a Tokaji-hegység déli részéről ismert ún. Mezőzombor típusú szilix, amely selymes fényű, szürke sávokat tartalmaz. Az utóbbi forrás tágabb környezetében, vagyis a Bükk hegységben meglévő kőzeteket is jól ismerték az egykor itt élt népesség tagjai. Ez abból is jól látszik, hogy az együttesben előfordulnak a szakirodalomban bükki szarukőnek, kvarcporfírnek (metariolitnak) (5. kép), illetve Felnémet-Mátraháza típusú opálnak nevezett darabok is. Utóbbi nyersanyagok – a paleolitikummal ellentétben – a neolitikumban már csak marginális szerepet játszhattak

(T. BIRÓ 1998, 17, 33–35; 2008 22–23). A felbukkanó nyersanyagok között érdekes helyet foglalnak el a kovásodott fa töredékek (6. kép), melyeken nem látszik semmilyen nyoma pattintásnak, tehát egyértelműen nem eszközkészítési célból kerültek a telepre. A megoszlásuk ugyanakkor rendkívül egyenletes a településen, ráadásul az obszidián és a különböző limnoszilicitek mögött a harmadik legszámosabb csoportot alkotják. Származásukat tekintve szintén a Tokaji-hegység a legvalószínűbb hely. További egységes csoportot alkotnak a csiszolt balták nyersanyagául szolgáló andezit, pala és egyéb keményebb kőzetek. Szerepeltetésük azért fontos, mert a leletanyagban számos olyan darab került elő, amely a pattintás nyomait mutatja, vagy éppen a lepattintott termékek közé tartozik. Ugyanakkor ezekből nem klasszikus pattintott kőeszközöket készítettek, hanem a csiszolt balták és vésők előformáinak és azok kidolgozás közbeni melléktermékeinek számítanak (7. kép). A szakirodalomban a csiszolt balták pattintással történő előkészítésére szintén régóta találunk példákat (WEINER 1987; ANTONI 2012, 29).

Összefoglalóan elmondható, hogy noha széles spektrumú az előforduló nyersanyagok köre, a bükkábrányi telep kő nyersanyagai nagyobb hányadban mégis a Tokaji-hegységből származnak, és közülük is az obszidián játszotta a legmarkánsabb szerepet.



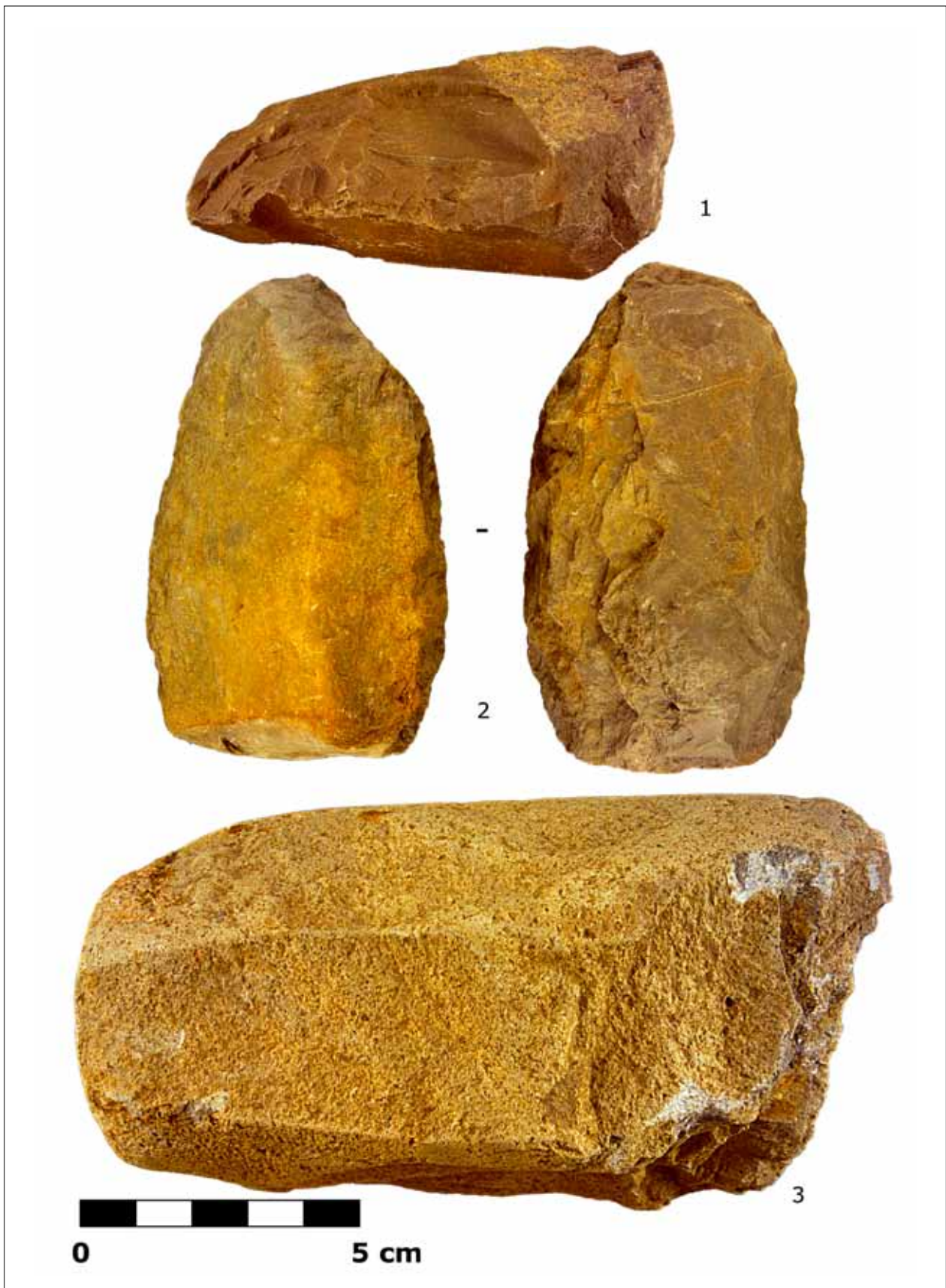
5. kép. 1–5. Kvarcporfír leletek. 1.: 321. objektum; 2.: 325. objektum; 3.: 369. objektum; 4.: 328. objektum; 5.: 326. objektum.

Fig. 5. 1–5. Quartz-porphry finds. 1.: feature 321; 2.: feature 325; 3.: feature 369; 4.: feature 328; 5.: feature 326

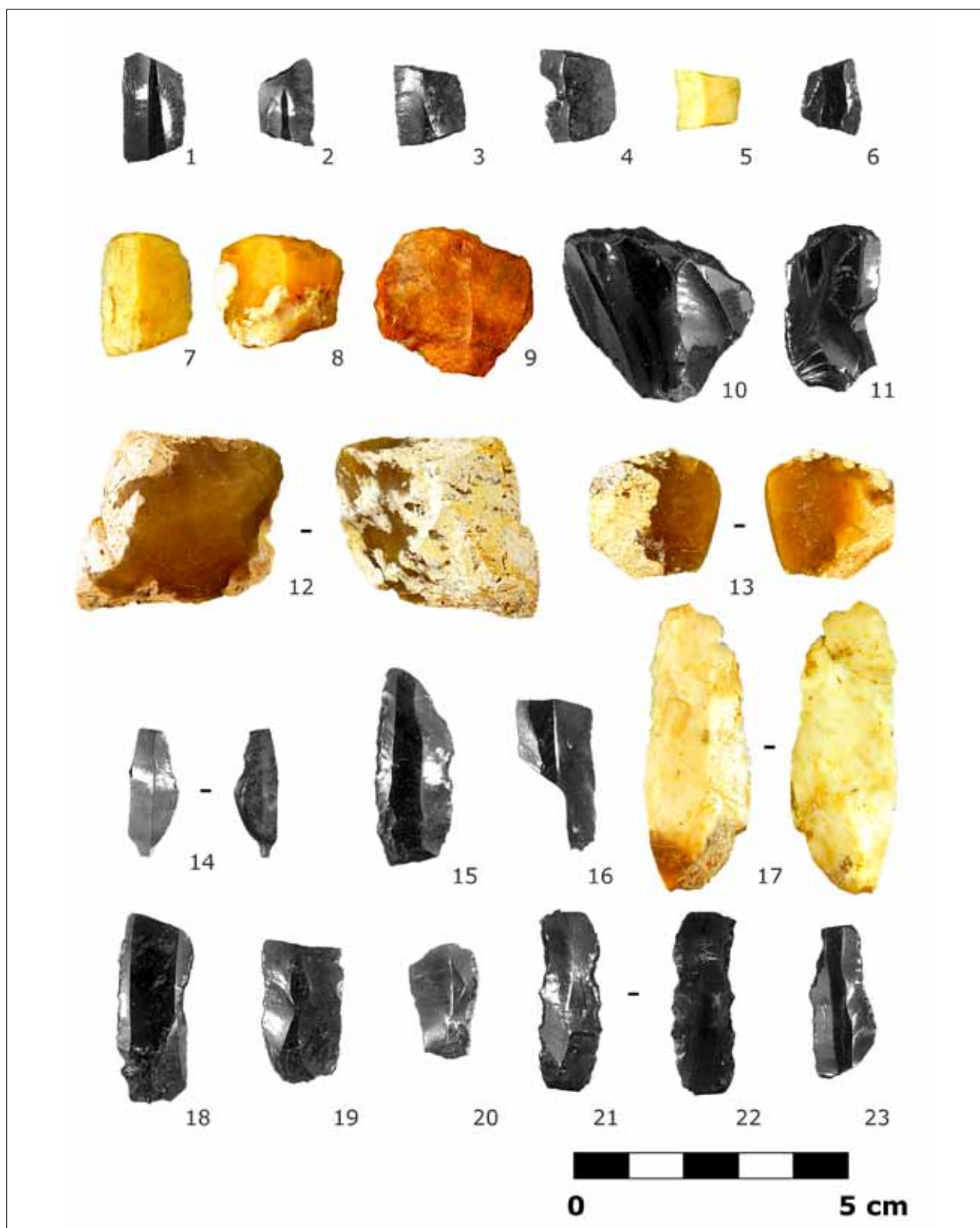


6. kép. Átkovácsodott fa leletek a 121. objektumból.

Fig. 6. Silicified wood finds from feature 121



7. kép. 1–3. Csiszolt balta előformák. 1.: 323. objektum; 2.: 331. objektum; 3.: 20. objektum.
Fig. 7. 1–3. Polished axe preforms. 1.: feature 323; 2.: feature 331; 3.: feature 20



8. kép. 1–22. Pattintott kőeszközök. Trapézcek – 1., 5–6.: 4. objektum; 2.: 121. objektum; 3–4.: 215. objektum. Vakarók – 7.: 4. objektum; 8–9.: 20. objektum; 10–11.: 121. objektum. Szilánkolt darabok (splintered pieces) – 12–13.: 279. objektum. Vésők – 14.: 20. objektum; 15.: 121. objektum; 16.: 325. objektum; 17.: 367. objektum. Laterális retusú pengék – 18–21.: 4. objektum; 22.: 121. objektum.

Fig. 8. 1–22. Chipped stone tools. Trapezes – 1., 5–6.: feature 4; 2.: feature 121; 3–4.: feature 215. End scrapers – 7.: feature 4; 8–9.: feature 20; 10–11.: feature 121. Splintered pieces – 12–13.: feature 279. Chisels – 14.: feature 20; 15.: feature 121; 16.: feature 325; 17.: feature 367. Laterally retouched blades – 18–21.: feature 4; 22.: feature 121

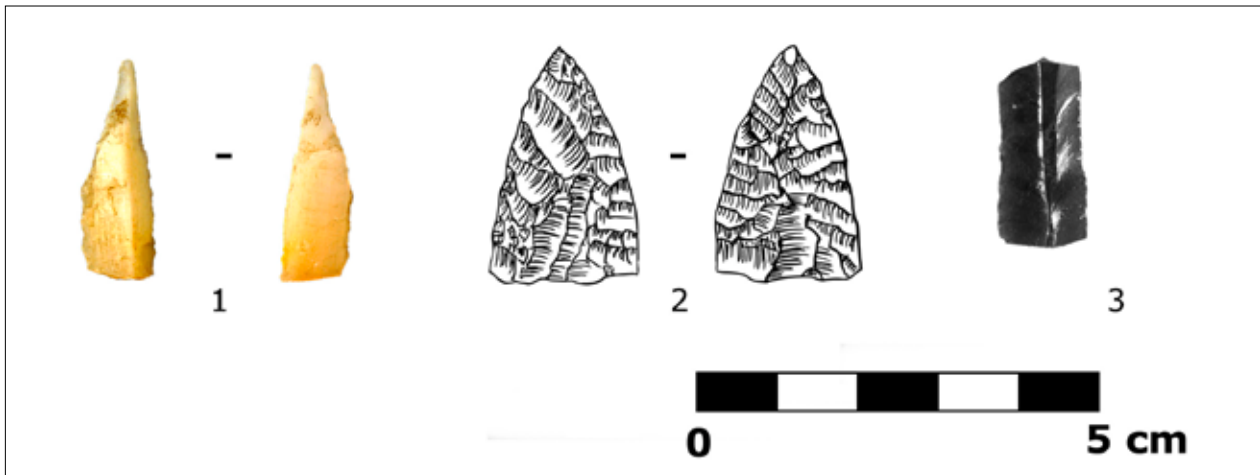
A leletanyag részletes technológiai jellemzőit egy további tanulmányban tervezzük ismertetni, itt csak a fontosabb pontokat érintjük. A nyersanyag kevésbé előkészített formában került a településre, erre utal a még érintetlen nyersanyag darabok, magkő előformák magasabb aránya az együttesben (4. kép). A rendkívül széles nyersanyag spektrum ellenére viszont a magkövek szinte csak obszidiánból és limnoszilicitből fordulnak elő (I. táblázat). Térbeli eloszlásuk nagyjából követi a fentebb említett eloszlási adatokat, egy objektum (83.) kivételével mindenhol csak egy-egy darab akad. Az egyik kivétel egy nagyon szép kidolgozású, és egyúttal eléggé kimerült kvarcporfir magkő (5. kép 2). Négyszögletes, hasáb alakú, egy leütési és egy debitázs felszínnel rendelkezik. A magkő formája és kiaknázási stratégiája nagyon jól megfeleltethető a neolitikumban elterjedt, más lelőhelyeken is leírt stratégiának (KACZANOWSKA-KOZŁOWSKI 2015, 98; FARAGÓ 2015, 52). Ebben az esetben viszont nem fordították el 90 fokkal, mint általában, hanem megtartották az eredeti leütési és debitázs felszíneket, s így a magkő teljesen elvékonyodott. A lelőhelyen előforduló magkövek között találunk még hasonló koncepciójú darabokat (4. kép 1), előfordulnak viszont olyanok is, amelyek az előrehaladott, kihasznált fázisukban gömbölydeddé, vagy szabálytalanná váltak a sok fordítás miatt (4. kép 3–5). Egy harmadik felfogás az obszidiánokkal kapcsolatban figyelhető meg. Ezek szabályos, kónikus magkövek, amelyeken körben, szabályosan húzódik a debitázs felszín. A magkő formatartó marad a méretének csökkenésével, legalábbis a tablett szilánkok ezt mutatják (4. kép 6–8).

A debitázs-termékek, vagyis a szilánkok és a pengék eléggé egyenlőtlenül oszlanak meg az egyes nyersanyagokat tekintve. Obszidiánból csak 17 magkő van, szemben a leütött termékek 1221 darabjával. A limnoszilicit magkövek viszont felülreprezentáltak tűnnek, 40 db-ot számlálnak a 678 darab debitázs-termékkel szemben. Mindkét fő nyersanyag típusból egyaránt szabályos oldalél lefutású, nagyobb méretű pengéket igyekeztek nyerni. Az ép pengék aránya kifejezetten alacsony, de a pengetőredékek szélesség adatai mindenképpen ezt a jelenséget támasztják alá. Obszidiánból sokkal több melléktermék került a gödrökbe. A leletanyagban egyaránt jelen vannak a munkafolyamat legelső fázisát képviselő kéregtelenítő, magkőformáló szilánkok, valamint a későbbi magkőmegújító, technikai szilánkok, vagy éppen a preparációs szilánkok.

Az előkerült retusált eszközök elég széles tipológiai skálát mutatnak. Az obszidián esetében igen magas az eszközök aránya (kb. 40%), emellett nagyon sok darabon *ad hoc* használati csorbulás is megfigyelhető.

A limnoszilicitek esetében az eszközök aránya csupán 20% körül van. A leggyakoribb típus mindkét esetben a retusált oldalélű penge (kb. 70%), mely nagyon gyakran az előlapon és a hátlapon is mutat megmunkálást. Eltérő oldalakon is jelentkezhet a megmunkálás, e darabok tipológiailag a váltó retusúak közé tartoznak (8. kép 18–23). A viszonylag nagyobb pengeméretnek köszönhetően ezek az eszközök is nagyobbak, a megmunkálás néha többszörösen megújított az élükön. Vakarókból viszonylag kevés van (kb. 10%), ráadásul kevésbé típusosak, mint a késő neolitikus darabok (8. kép 7–11). Előfordulnak szilánkon és pengén is, valamivel gyakoribbak a limnoszilicitből készültek. A csonkított darab az előzőeknél egy nagyságrenddel kevesebb, köztük vegyesen találhatóak obszidián és limnoszilicit darabok. Jellemzően önmagukban, vagy kettős csonkított pengetőredékként, esetleg vakaróval kombinálva, ritkán a laterális oldalukon is retusáltak. Bár a trapézokból sincsen túl sok, mégis markáns elemei az eszközkészletnek (17 darab). Egy darab kivételével mindegyik obszidiánból készült, nagyon egységes méretűek (8. kép 1–6). Viszonylag gyakorinak számítanak a vésők, legalábbis a neolitikus eszközkészletekhez képest (14 db). Két-három tipikus darabon kívül van még egy tucatnyi példány, de többségük eléggé atipikus, nincsen közöttük kettő egyforma (8. kép 14–17). Előfordulnak még szilánkolódott darabok is (*splintered pieces*), főleg limnoszilicitből, de nem jellemzőek a leletanyagra (8. kép 12). A fűrők szintén nem markáns elemei az eszközkészletnek, összesen 5 darab van belőlük. Közülük kiemelkedik egy eszköz a 208. objektumból, amelynek nyersanyaga igen kérdéses (9. kép 1). Fehér színű, nem áttetsző, réteges anyagról van szó, a limnoszilicit teljesen kizárható. Mikroszkóp alatt megvizsgálva ugyancsak elvethető az állatsont és a kagyló is, így a szóba jöheto nyersanyagok közül a megkovásodott fa a legvalószínűbb.

Az utolsóként említendő retusált eszköz szintén kiemelkedő darabja az együttesnek: egy bifaciális nyílhegy a 4. objektumból (9. kép 2). Obszidiánból készült, mindkét oldala teljesen szimmetrikus, elő- és hátlapja teljesen retusált, élei egyenesek, bázisa egyenes. Ugyanilyen darabok hazánk területén a középső és késő rézkorból származnak (CSONGRÁDINÉ-BALOGH 2000, 4. kép; 2014, Fig. 6). Korábbi időszakra keltezhető hegyek Mezőkövesd-Mocsolyáson fordultak elő, de azok között hasonló típust nem találunk (T. BIRÓ 2014, 251, Fotótábla 1/1, 2/5, 2/8, 2/9, 3/1, Rajzos tábla 4/2, 12/23). A bükkábrányi lelőhelyen egyáltalán nem került elő rézkori telepjelenség vagy tárgy. Az említett objektum esetében ugyan megfigyeltek szarmata bolygatást a feltárás során, ám nem valószínű, hogy



9. kép. 1–3. Pattintott kőeszközök. Fúró – 1.: 208. objektum. Bifaciális nyílhegy – 2.: 4. objektum. Pengetőredék – 3.: 286. objektum.
 Fig. 9. 1–3. Chipped stone tools. Drill – 1.: feature 208; Bifacial arrowhead – 2.: feature 4; Blade fragment – 3.: object 286

az eszköz bekerülésének e korszakhoz lenne köze. A nyugat-európai vonaldíszes kultúrából ugyanakkor ismerünk hasonló hegyeket, sőt, ott még sírmellékletként is lehet velük számolni (GRONENBORN 1990, 225; 1997, 100–101; ZALAI-GAÁL 2010, 115). Az említett darabok azonban a legtöbbször átlósan, csak az egyik élükön retusáltak, és nem bifaciálisak; a bázisuknál pedig konkáv módon alakították ki őket, s így nem azonosak a bükkábrányi példánnyal.

A bükkábrányi VII. lelőhelyen nemcsak gödrökből kerültek elő pattintott kövek. Négy esetben a leletek sírokból származnak. Közülük egy alkalommal csak nyersanyagdarabok és kavicsok kerültek elő a betöltésből, amiért asszociációjuk a neolitikummal és a temetési rítussal (238. objektum) kérdéses. Szintén betöltésből, de már értékelhető debítázs-termékként bukkant fel két másik sír esetében külön-külön egy limnoszilit szilánk és egy obszidián pengetőredék (254., illetve 361. objektumok). A 286. objektumban viszont egy obszidián pengetőredék volt az elhunyt válla, felkarja mellé helyezve, ami egyértelműen mellékletként értelmezhető (9. kép 3). Hasonló darab, hasonló helyzetben Tiszalúcon fordult elő (ORAVECZ 1996, Fig. 4), illetve tudunk még obszidián magkövekről, mint sírmellékletekről Polgár-Ferenci-hát lelőhelyről (BICKLE-WHITTLE 2013). A pattintott kő mellékletadás – e példákkal együtt is – ebben a korszakban még kirívó szokásnak számít a területünkön.

Bükkábrány-Bánya, VII. lelőhelyen az alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájának egyik korai települése került elő, amit a feltárás közbeni keltezés és a kerámia előzetes vizsgálata is alátámasztott, bár a leletanyag részletes feldolgozása még a jövő feladata. Elemzésünk alapján a kőipar hasonló időszakba tartozik, mint a

kilencvenes években feltárt, és nemrégiben monográfiában feldolgozott Mezőkövesd-Mocsolyás anyaga (T. BIRÓ 2014). E lelőhelyről szintén nagy mennyiségben származnak pattintott kő leletek, pontosan 1398 darab. A hasonlóságok sora itt nem ér véget. Mezőkövesd esetében is hasonló arányt képvisel az obszidián (44,5%), ráadásul ott is a Kárpáti 1 altípus dominál. A második legjelentősebb csoport szintén a limnoszilitké, melyek Bükkábrányhoz hasonlóan ugyancsak a Tokaji-hegységből és részben a Bükk vidékéről származhattak. További egyezést mutat a leletanyagban csekély mennyiségben meglévő, de mégis kimutatható kvarcporfir (metariolit) és a bükkábrányihoz hasonló kovásodott fák, faopál jelenléte. A technológiai megoszlás valamivel nagyobb eltérést mutat: Mezőkövesden arányaiban kevesebb a nyersanyagdarab – még ha a jelentős mennyiségű kovásodott fát ki is vesszük a számításból –, és kisebb a magkövek aránya (2%). A tipológiai megoszlás is egyezést mutat, szintén a retusált oldalélű pengék állnak az első helyen. Jellemző a mezőkövesdi együttesre a trapézok, árvésők, csonkított eszközök közel azonos, 10% körüli aránya. Hasonló korú lelőhely Füzesabony-Gubakút, melynek pattintott köveiről szintén megjelent egy rövidebb közlés (T. BIRÓ 2002). E munka alapján az ott feltűnő pattintott kőipar nagyon hasonló a mezőkövesdihez, szintén jellemző a trapézok magas és a vakarók alacsony száma, viszont valamivel kisebb a tipológiai változatosság. A korai vonaldíszes kör további pattintott kőegyüttesei – pl. Vörs, Gellénháza, Zalaegerszeg – alapján körvonalazhatóvá vált egy általános kép, amelybe többé-kevésbé jól beleillenek a bükkábrányi leletek is (T. BIRÓ 2002, 126–127). Hasonló összefoglaló képet adott J. K. Kozłowski is az alföldi vonaldíszes kultúra kialakuló fázisának pattintott

kő leletanyagairól (KOZŁOWSKI 2001). A fentebb ismertetett adatokhoz nagyon hasonló nyersanyagbeli, technológiai és tipológiai jellemzőkkel írta le az alföldi vonaldíszes kerámia kultúrája ún. „protolineáris” fázisát Méhtelek, Tiszacsege és Slavkovce lelőhelyek alapján. Összehasonlítva a korábbi és a későbbi együttesekkel, töretlen átfejlődést rajzolt fel a balkáni, mediterrán neolitikus kultúrák felől a későbbi vonaldíszes kultúra irányába. A korábbi, mezolitikus kőiparok befolyását kizárhatónak tartja, a lassan megjelenő különbségeket – pl. átalakuló nyersanyag preferencia, pengeméreték csökkenése, intenzívebb eszközkészítés a településeken – mind a Vinča-kultúra időszakában felbukkanó déli hatások számlájára írja. Anélkül, hogy itt részletesen felvázolnánk a vonaldíszes kultúrkör kialakulásával kapcsolatos szerteágazó problémakört, ez utóbbi munkákkal is illusztrálható, hogy nemcsak hazai, hanem európai léptékben is kulcsfontosságú a korszak további kutatása, és a hasonló korú lelőhelyek leletanyagainak feldolgozása.

Összefoglalóan elmondható, hogy a Bükkábrány-Bánya, VII. lelőhelyen feltárt középső neolitikus település pattintott kőanyaga az eddig közölt, hasonló korú leletegyüttesekkel nagyfokú hasonlóságot mutat. Az itt megjelenő eszközkészlet tovább árnyalta az eddig ismert képet az Északi-középhegység lábánál végbement neolitizációs folyamatokról. A részletesebb feldolgozás remélhetően további adalékokat szolgáltat majd a korszak jobb megismeréséhez.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Itt szeretnénk köszönetet mondani Antony Borelnek, Csippán Péternek és Tóth Zsuzsannának a mikroszkópos vizsgálatban nyújtott segítségükért. Egyúttal köszönjük Dr. Mester Zsoltnak lektori munkáját.

RÖVIDÍTÉSEK

AVK – alföldi vonaldíszes kerámia kultúrája

IRODALOM

ANTONI Judit

2012 Útmutató a csiszolt kőeszközök világához. Újkőkori eszközkészítés és használat: a Lengyel kultúra eszközanyaga és technológiai párhuzamai Óceániából. *Az MNM NŐK Tudományos-népszerűsítő füzetek* 4. Budapest–Szombathely.

BICKLE, Penny–WHITTLE, Alasdair (Eds.)

2013 *The first farmers of Central Europe. Diversity in LBK lifeways*. Oxford.

T. BIRÓ, Katalin

1998 *Lithic implements and the circulation of raw materials in the Great Hungarian Plain during the Late Neolithic Period*. Budapest.

2002 Advances in the study of Early Neolithic lithic materials in Hungary. *Antaeus* 35. 119–168.

2008 Kőeszköz nyersanyagok Magyarország területén. *A Miskolci Egyetem Közleménye A sorozat, Bányászat*, 74. kötet. 11–37.

2014 Mezőkövesd-Mocsolyás: A kőanyag értékelése [Mezőkövesd-Mocsolyás: evaluation of the lithic material]. In: KALICZ Nándor–KOÓS Judit: Mezőkövesd-Mocsolyás. A neolitikus Szatmár-csoport (AVK I) települése és temetője a Kr. e. 6. évezred második feléből [Mezőkövesd-Mocsolyás. A brief overview of the Szatmár group (ALBK 1) in the light of the excavations and assessment of the site and its finds]. *Borsod-Abaúj-Zemplén megye Régészeti Emlékei* 9. Miskolc. 205–280.

CSONGRÁDI-BALOGH, Éva

2014 Data to the study of the chipped stone implements of the Middle Copper Age Bordrogeresztúr culture. In: T. BIRÓ, Katalin–MARKÓ, András–P. BAJNOK, Katalin (Eds.): *Aeolian Scripts. New Ideas on the Lithic World: Studies in Honour of Viola T. Dobosi. Inventaria Praehistorica Hungariae XIII*. Budapest. 149–163.

CSONGRÁDINÉ BALOGH Éva

2000 Rézkori pattintott kőeszközök a Magyar Nemzeti Múzeumban. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2000. 49–66.

FARAGÓ, Norbert

2015 Space-time characteristics of the chipped stone industry at the Polgár-Csőszhalom horizontal settlement. In: HANSEN, Svend–RACZKY, Pál–ANDERS, Alexandra–REINGRUBER, Agathe (Eds.): *Neolithic and Copper Age between the Carpathians and the Aegean Sea. Chronologies and Technologies from the 6th to the 4th Millenium BCE*. International Workshop Budapest 2012. *Archäologie in Eurasien* 31. Bonn. 49–55.

in press Possibilities and limits of spatial analysis: the chipped stone tools of the Late Neolithic site of Polgár-Csőszhalom, Northeast Hungary. *In press*.

GRONENBORN, Detlef

1990 Eine Pfeilspitze vom ältestbandkeramischen Fundplatz Friedberg-Bruchenbrücken in der Wetterau. *Germania* 68. 223–231.

1997 Silexartefakte der ältestbandkeramischen Kultur. *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* Band 37. Bonn.

KACZANOWSKA, Małgorzata–KOZŁOWSKI, Janusz K.

2015 Raw materials circulation, organization of production, and lithic technology in the Neolithic/Copper age transition. In: HANSEN, Svend–RACZKY, Pál–ANDERS, Alexandra–REINGRUBER, Agathe (Eds.): *Neolithic and Copper Age between the Carpathians and the Aegean Sea. Chronologies and Technologies from the 6th to the 4th Millenium BCE*. International Workshop Budapest 2012. *Archäologie in Eurasien* 31. Bonn. 93–104.

KALICZ, Nándor–KOÓS, Judit

2014: Mezőkövesd-Mocsolyás. A neolitikus Szatmár-csoport (AVK I) települése és temetője a Kr. e. 6. évezred

- második feléből [Mezőkövesd-Mocsolyás. A brief overview of the Szatmár group (ALBK 1) in the light of the excavations and assessment of the site and its finds]. *Borsod-Abaúj-Zemplén megye Régészeti Emlékei* 9. Miskolc.
- KALICZ, Nándor–MAKKAY, János
1977 Die Linienbandkeramik in der Großen Ungarischen Tiefebene. *Studia Archaeologica* VII. Budapest.
- KALLI András–K. TUTKOVICS Eszter
in press Középső neolitikus és szarmata település Bükkábrány határában. Előzetes jelentés a Bükkábrány-Bánya, VII. lelőhely (Vasúti-dűlő) 2011-ben végzett régészeti feltárásairól. *Régészeti kutatások Magyarországon, in press.*
- KOVÁCS Katalin
2007 A tiszaszőlős-aszóparti középső neolitikus település legkorábbi időszakának vizsgálata a kronológiai és a kulturális kapcsolatok tükrében [The earliest occupation period of the Middle Neolithic settlement at Tiszaszőlős-Aszópart in the light of its chronological and cultural connections]. *Ősrégészeti Levelek [Prehistoric Newsletter]* 8–9. 19–38.
- KOZŁOWSKI, Janusz K.
2001 Evolution of lithic industries of the Eastern Linear Pottery culture. In: KERTÉSZ, Róbert–MAKKAY, János (Eds.): *From the Mesolithic to the Neolithic. Proceedings of the International Archaeological Conference held in the Damjanich Museum of Szolnok, September 22–27, 1996.* Budapest. 247–260.
- NAGY Emese Gyöngyvér
1998 Az alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájának kialakulása [Die Herausbildung der Alföldler Linearbandkeramik I–II]. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1995–96. 53–150.
- ORAVECZ Hargita
1996 Neolithic burials at Tiszalúc-Sarkad. *Folia Archaeologica* XLV. 51–62.
1997 Alföld Linear Pottery finds from Tiszalúc-Sarkad. *Folia Archaeologica* XLVI. 93–111.
- SZEKSZÁRDI Adrienn–SZAKMÁNY György–T. BIRÓ Katalin
2010 Tokaji-hegységi limnokvarcit-limnoopalit nyersanyagok és pattintott kőeszközök archeometriai vizsgálata. I.: Földtani viszonyok, petrográfia. *Archeometriai Műhely* VII/2. 1–17.
- WEINER, Jürgen
1987 Techniken und Methoden der intentionellen Herstellung von Steingeräten. In: RIND, Michael M. (Hrsg.): *Feuerstein: Rohstoff der Steinzeit – Bergbau und Bearbeitungstechnik. Archäologisches Museum der Stadt Kelheim, Museumsheft 3.* Kelheim. 46–102.
- ZALAI-GAÁL, István
2010 Die soziale Differenzierung im Spätneolithikum Südtransdanubiens. Die Funde und Befunde aus den Altgrabungen der Lengyel-Kultur. *Varia Archaeologica Hungarica* XXIV. Budapest.

PRELIMINARY REPORT ON THE CHIPPED STONE ASSEMBLAGE
OF BÜKKÁBRÁNY-BÁNYA VII

Keywords: Middle Neolithic, ALBK I/Szatmár group, chipped stone tools, Bükkábrány

Bükkábrány-Bánya, site VII was identified in 2006 during a preliminary survey related to the lignite mine project of Mátrai Erőmű Zrt. The site itself is located at a 2 km distance southeast from the village Bükkábrány (Fig. 1). It is situated on a modest elevation with an orientation of northeast-southwest, which is perpendicular to the Csincse stream. The excavation was conducted in two seasons, first from June to December in 2011, then later in June 2012. During these works on this 3 ha surface it became possible to observe not only a Neolithic settlement dated to the very early LBK (ALBK I/Szatmár group), but also a Sarmatian settlement came partly to light, dated to the Roman Empire age (Fig. 2). The settlement features connected to the Neolithic – pit complexes, *Längsgruben*, postholes, burials – formed independent units and were arranged repeatedly, which indicates a strict and conscious settlement planning. The ceramic sherds coming from this age can be attributed to the earliest ALBK (Szatmár group) due to their technological marks, forms and decorations.

In this paper we give a short preliminary report about the chipped stone tools. The distribution of these pieces is not even, the northern settlement part shows three-four dense spots (Fig. 3), while the southern part looks less frequent. The raw material kit of the 2350 pieces indicates close connections to the Zemplén Mountains, with minor elements originating from the Bükk Mountains (Table I). Most of the chipped pieces are made of obsidian (more than 50 %) which can be attributed almost exclusively to the Carpathian 1. type. The majority of the rest is made of limnosilicites with several subtypes, mainly from the Zemplén Mountains. Some pieces are made of felsiticquartz-porphry (Fig. 5) which is a specific raw material mostly known in the Paleolithic era. Another remarkable phenomena is the frequent occurrence of the otherwise unworked, unretouched fossilized wood (Fig. 6).

The assemblage contained a lot of cores, debitage products (Fig. 4) which supposes an extended on-site knapping activity. The tool kit shows laterally retouched blades and flakes mostly (approx. 80 %), while the end-scrapers, truncated blades and trapezes are less abundant (Fig. 8). Two particular finds have to be emphasized here, a bifacial obsidian arrowhead (Fig. 9. 2) which is very uncommon in Neolithic context and a fragment of a borer (Fig. 9. 1) which is made of an uncertain raw material, probably the aforementioned fossilized wood. To sum up, the chipped stone assemblage of Bükkábrány-Bánya VII fits well into the broader picture which was drawn by other contemporaneous near sites like Mezőkövesd-Mocsolyás (T. BIRÓ 2014) and Füzesabony-Gubakút (T. BIRÓ 2002).

[Translated by the authors]

Faragó, Norbert–K. Tutkócs, Eszter–Kalli, András

